

ИМКОНЯТИ ЧЕКЛАНГАН ЎҚУВЧИЛАРНИ ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ ОРҚАЛИ МУСИҚИЙ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ҲУСУСИЯТЛАРИ

Диловар Жўрабоева

Фарғона давлат университети Мусиқа таълими ва маданият кафедраси ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6655382>

Аннотация. Мазкур мақолада имконияти чекланган, ногиронлиги мавжуд ўқувчи ёшларни инклюзив таълим орқали мусиқий маданиятини шакллантиришнинг педагогик-психологик хусусиятлари атрафлича ёритилган.

Калим сўзлар: инклюзив таълим, инклюзия, мусиқий тафаккур, педагогик тамоиллар, мезонлар, натижа, услуб, имконияти чекланган ўқувчилар.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ПО СРЕДСТВАМ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье подробно описаны педагогические и психологические особенности формирования музыкальной культуры учащихся с ограниченными возможностями здоровья посредством инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзия, музыкальное мышление, педагогические принципы, критерии, результат, стиль, учащиеся с ОВЗ.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE FORMATION OF MUSICAL CULTURE BY means OF INCLUSIVE EDUCATION

Abstract. This article describes in detail the pedagogical and psychological features of the formation of musical culture of students with disabilities through inclusive education.

Keywords: inclusive education, inclusion, musical thinking, pedagogical principles, criteria, outcome, style, students with disabilities.

КИРИШ

Ўзбекистоннинг янги тараққиёти босқичида мамлакатимизда бўлаётган ўзгаришлар ва янгиланишлар мустаҳкам маънавий-ахлоқий кадриятлар негизида амалга оширилаяпти. Бу эса ёшларнинг юксак фазилатларни шакллантиришда, шу билан бирга, уларнинг маънавий дунёқарашини кенгайтиришда таълимнинг ўрни ва роли муҳим аҳамиятга эга эканлигини кўрсатади.

Хаётнинг мураккаб синовларига болалигидаёқ учраётган ногирон фарзандларимизга ғамхўрлик қилишимиз лозимлиги исбот талаб этмайдиган ҳақиқатдир. Ана шу ҳақиқатни амалга ошириш йўлида кўплаб лойиҳалар ишлаб чиқилмоқда ва у ҳаётга изчиллик билан татбиқ этилмоқда. Ана шундай дастур-лойиҳалардан бири инклюзив таълим лойиҳаси бўлиб у ижтимоий ташаббусларни қўллаб-қувватлаш жамғармаси, Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳамда Швецария конфедерацияси Ўзбекистондаги элчиҳонаси ҳамкорлигида амалга оширилмоқда.

Инклюзив ёки интеграциялашган таълим тушунчаси махсус эътиборга муҳтож бўлган болаларнинг умумтаълим мактабларида билим олишларини назарда тутати. Тадқиқотнинг асосий ғояси имконияти чекланган болаларнинг нозик руҳиятига унинг ногиронлиги ўлароқ салбий таъсир ўтказилишига йўл қўймастик, унинг бошқа болалар

билан бир қаторда таълим олиши учун барча керакли имконият ва шароитларни яратиб бериш омилларини ишлаб чиқишдан иборатдир. Инклюзив таълимни жорий қилиш баробарида ногирон деган тушунчанинг инкор этилиши ва ҳар бир бола тенг ҳуқуқли эканини имконияти чекланган болалар ва уларнинг ота-оналари билишлари зарурдир.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Бугунги кунда мамлакатимизда имконияти чекланган болалар таълим-тарбияси ва уларнинг ижтимоий ҳаётга мослашувига қулай шароитлар яратиб берилмоқда. Уларни жамиятга интеграллаштириш қилиш, аввало имкон қадар саломатлигини тиклаш мақсадида “Имконияти чекланган болалар учун умумий таълим лойиҳаси” асосида иш юритиб келинмоқда. Бу борада Республикаимизда амалга оширилаётган бир қатор ишлар алоҳида таҳсинга сазовордир. Хусусан, 2020 йил 13-октябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-4360-сон “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш тизимини янада такомиллаштириш чора тadbирлари тўғрисида”ги Қарори республика бўйича ривожланишида нуқсонли бўлган болаларнинг инклюзив таълим-тарбия олиши учун бир қатор афзалликлар яратиб беришга хизмат қилмоқда.

Республикаимизда имконияти чекланган ўқувчи ёшларни ривожланиш даражаси, имконияти нуқсон хусусиятлари ва қобилиятларига кўра махсус ёки умумтаълим тизимида таълим олишини амалга ошириш мақсадида инклюзив таълим сиёсати амалга оширилмоқда. Инклюзив таълим алоҳида ёрдамга муҳтож болаларнинг атрофдагилар билан мулоқотда бўлиши, ижтимоий муҳит талабларига жавоб бера оладиган бўлиб улғайиши, ўз кундалик-маиший эҳтиёжини қондира олиш кўникмаларини эгаллаш олиши, ҳаётга мослашиб, умумтаълим мактабларида соғлом тенгдошлари билан тенг шароитларда ўқий олиши, улар билан ўзаро дўстона муносабатга киришиши, топшириқларга масъулият билан ёндашиш учун қулайликлар туғдиради. Шунинг назарда тутиб, ушбу тадқиқот ишимизда инклюзив таълим асосида ўқувчилар мусиқа маданиятини шакллантиришнинг ўзига хос самарадорлик белгиларини асослаш, уни таълим муассасаларидан бошлаб олий таълимгача бўлган узлуксиз таълим жараёнида йўлга қўйиш учун зарурий педагогик-психологик ёндашув йўллари аниқлаш кўзда тутилган.

Шунга кўра бир қатор махсус институтлаштирилган марказларда олиб борилаган тадқиқотлар натижасида қуйидаги ҳолатлар аниқланди:

- 1) Ўқувчиларнинг ижтимоий муҳитдан ажралиб қолганлиги;
- 2) Ривожланиб бораётган жамиятда ўз ўрнини топа олмаслиги;
- 3) Ижтимоий ҳодимларнинг бу масалага бўлган муносабатларида айрим камчиликлар борлиги шулар жумласидандир.

Демак, мамлакатда инклюзив таълимни ривожлантиришга қаратилган тақлифлар талаб даражасида ўрганилмаётганлиги ва унга етарлича эътибор қаратилмаётганлиги маънода тадқиқотнинг нақадар долзарб эканлигидан далolat беради. Шу боис имконияти чекланган ўқувчи ёшлар ҳам соғлом болалар каби жамиятда ўз ўрни борлигини хис этишлари жамиятнинг маънавий янгиланишида маънавий тараққиётнинг таркибий қисми сифатида махсус тадқиқ этиш заруриятини келтириб чиқаради.

Инклюзив таълим – давлатимиз томонидан ёш авлодни тарбиялашга қаратилган асосий масалаларнинг кун тартибидан ўрин олганлиги билан ва бу жараённинг ўқитувчи-педагоглар олдида қўйилган вазифалардан бири эканлиги, таълим йўналишини жойларда

амалга ошириш ўзининг янгилиги билан намоён бўлиб келмоқда. Олиб борилаётган тадқиқот бугунги кун учун янги ҳамда ўз натижаларини очиш борасида ўқитувчи-педагоглар олдида турган муаммолар ечимини исботлашга қаратилганлиги билан диққатлидир.

Инклюзив таълимни ўрганиш педагогика фанида янги, энг долзарб муаммолардан ҳисобланади. Муаммога доир тадқиқот ишларини ўрганиш, уларни илмий жиҳатдан таҳлил қилиш асосида маълум бўлдики, имконияти чекланган ёшларнинг тарбиявий муҳити ҳамма вақт яхши, мўтадил бўлиши, ҳамиша алоҳида эътиборда тутилиши, катталарнинг назаридан четда қолмаслиги лозим.

Бугунги кунда мамлакатимизда жойлардаги ХТВнинг ҳалқаро ЮНЕСЕФ ташкилоти билан ҳамкорликда “Инклюзив” таълим орқали болага дўстона муносабат муҳитини шакллантириш” лойиҳаси амалга оширилмоқда. Жумладан, 11та туманда жами 110 та мактабда 210 нафар имконияти чекланган болалар инклюзив тарзда таълим олиши аниқланган. Мониторинг натижаларининг таҳлилларидан билиш мумкинки, ҳозирги кунда инклюзив синфлари мавжуд мактаблар сони мамлакатимизда 117 та бўлиб, инклюзив синфлардаги имконити чекланган ўқувчилар сони 378 нафарга етган.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Ғарбий Европа мамлакатлари ва АҚШда инсон психологик хусусиятлари билан боғлиқ тажрибаларга асосланган илмий назария ва йўналишлар вужудга келди. Бу назариялар маълум даражада имконияти чекланган болаларнинг педагогик психологиясининг ривожланишига туртки бўлади. Бу борада Ж.Брунер, Ж.Пиаже, А.Валлон, С.Холл, Е.Мейерман, К.Бюлер, Е. Дюркгейм, Д.Локк ва бошқаларнинг илмий тадқиқотларини эътироф этиш мумкин.

Жумладан, америкалик психолог олим С.Холл “Ҳар қандай бола ўзининг индивидуал тараққиётида филогенезни онтогенезда такрорлайди, шу боис болаларга ибтидоий инстинктларни оғриқсиз, энгил кечиши учун қулай имкониятлар яратиб бериш зарур”, - деб атайди. Ж.Брунер эса “Шахснинг таркиб топиши билан таълим ўртасида ўзаро алоқа мавжудлигини таъкидлаб, инсоннинг камолот сари интилиши билим олиш самарадорлигини оширса, ўқитишнинг такомиллашуви унинг ижтимоийлашувини жадаллаштиради”, - деб уқтиради.

МУҲОКАМА

Шунингдек, рус олимларидан Л.С.Виготский, И.И.Мамайчук, Л.П.Косковой, О.С.Никольская, В.С.Манова-Томова, Ю.С.Алёнина, В.С.Мухина, А.А.Бодалёв каби олимлар ўзларининг илмий ишларида имконияти чекланган болаларни педагогик-психологик коррекциялаш масалалари бўйича тадқиқот ишларини олиб борганлар.

Ўрта Осиё мутафаккирлари Имом Бухорий, Абу Исо Муҳаммад ат-Термизий, Ибн Сино, Форобий, Беруний, Мирзо Улуғбек, Юсуф Хос Ҳожиб, Имом Ғаззолий, Баҳовуддин Нақшбанд, Алишер Навоий, Абдулла Авлоний, Аваз Ўтар каби алломаларнинг асарларида оила ва жамиятда ёшлар тарбияси ва унинг камолотида педагогик-психологик ёндашув муаммоси тўғрисидаги илмий ва илмий педагогик мушоҳадалари бизгача етиб келган.

Ҳозиргача мамлакатимизда таълим муассасаларида нуқсонли болаларга таълим-тарбия беришда инклюзив таълим муаммоларини Ғ.Б.Шоумаров, Р.Шомаҳмудова, А.Бердиева, О.У.Аблаев, Д.С.Қахарова каби олимларнинг тадқиқот ишларида муаммолар

назарий жиҳатдан ўрганилган. Мазкур тадқиқот ишида эса ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан тадқиқ этилган.

Изланишларимиз натижаларининг илмий аҳамияти ўқувчиларни инклюзив таълим асосида мусиқа маданиятини ривожлантиришнинг ижтимоий-фалсафий ва педагогик жиҳатларини тадқиқ қилинганлиги, шунингдек, соғлом ва имконияти чекланган ўқувчиларнинг мусиқий маданиятини шакллантириш орқали жамият маънавий тараққиётига таъсири, хусусан Ўзбекистоннинг янги тараққиёт босқичидаги аҳамиятини чуқур англаб етишга хизмат қилиши билан белгиланади. Ушбу фикрлардан келиб чиқиб куйидаги хулосаларга тўхтадик:

- инклюзив таълим асосида ўқувчи ёшларнинг мусиқа маданиятини шакллантириш омиллари назарий ва амалий жиҳатдан аниқланди;

- ўқувчи ёшларнинг мусиқа маданиятини шакллантиришда инклюзив таълимнинг роли масалалари тадқиқ этилди;

- миллий мусиқа дурдоналаридан унумли фойдаланиш соғлом ва имконияти чекланган болаларнинг маънавий баркамол бўлиб тарбия топишларида муҳим омил бўлишлиги таҳлил қилинди.

ХУЛОСА

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти шундаки, унда ўз аксини топган назарий хулоса, тақлиф ва тавсияларидан ёш мусиқашунос тадқиқотчилар, инклюзив таълим билан шуғулланувчи ва шуғулланаётган мутасадди ташкилотлар, ижодий уюшмалар фаолиятини ривожлантиришда ҳамда инклюзив таълим асосида ўқувчиларнинг мусиқий маданиятни шакллантиришга йўналтирилган ташаббусларни тизимли асосда амалга ошириш ишларини белгилашда амалий кўмак беради.

References

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-4360-сон “Алоҳида таълим эҳтоёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш тизимини янада такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида”ги Қарори
2. Қахарова Д.С. Инклюзив таълим технологияси. Монография –Т.: 2014. –Б. 9
3. А.Авлоний “Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ” –Т.: 2000 йил
4. Ahrorova, R. U. (2021). SEMANTIC ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS REPRESENTING “YOUTH” IN FRENCH AND UZBEK LANGUAGES. *Theoretical & Applied Science*, (7), 122-126.
5. Akhrorova, R. (2022, April). LEXICAL-SEMANTIC EXPRESSION OF EARLY YOUTH/JEUNESSE IN FRENCH. In *МЕЖДУНАРОДНЫЕ НАУЧНЫЕ КОНФЕРЕНЦИИ С ВЫСШИМИ УЧЕБНЫМИ ЗАВЕДЕНИЯМИ* (Vol. 2, No. 18.03, pp. 617-620).
6. Nurmhammadvich, R. O., & Nurullaevna, N. M. (2021). Social And Spiritual Importance of Lessons of Musical Culture. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(2), 50-52.
7. Nasritdinova, M., & Khokimova, K. (2021, October). LANGUAGE IS THE MIRROR OF THE NATION. In *Archive of Conferences* (pp. 92-94).
4. Nurmamatovich, D. S. (2022). The Role of Modern Technologies in the Learning Process. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 1(8), 6-9.

8. Nurullayevna, N. M., & Muhlisa, T. (2021, December). SOME PROBLEMS AND SHORTCOMINGS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. In *Archive of Conferences* (pp. 61-62).
9. SultonaliMannopov, A., AbdusalomSoliev, U., & TokhirShokirov, R. (2021). Development of Uzbek National Singing Art during Independence. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 6845-6853.
10. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).